چ مەشخەڵی بیرێك كوژایەوە
چ دڵێكی گەورە لەلێدان كەوت!

ـ نكراسۆف ـ

لەیادی مەرگی ماركسدا ئەنجلس هاوڕێو یاوەری ماركسو گەورەترین رابەری چینی كرێكاری جیهان، لەسەر مەزاری ماركس لە(هایگێت)ی لەندەن لە ١٧ی مارسی ١٨٨٣دا ووتەیەكی پێشكەش بەئامادەبووان كرد. ئەو ووتەیە بەشێوەیەكی كورتو پووخت ژیانو كارو بەشداری ماركس لەمێژووی زانستو خەباتی چینی كرێكارو مرۆڤایەتیدا دەخاتە ڕوو. دەقی ئەم ووتەیەم لەزمانی عەرەبییەوە بۆ كوردی وەرگێڕاوە لەیادی ١١٨ ساڵەی مەرگی ماركسدا لەپەیامی كۆمۆنیزمی ژمارە (٢٨)دا بلاوكرایەوە.

ــــ نزار عبدالله ــــــــ

* * *

نــاوی ئەو و كــاری ئەو لەسەدەكان تێ پەڕ دەبێ! [١*]

دوانیوەڕۆی ١٤ی مارس لەسەعات ٣ چارەكێك كەمدا مێشكی مەزنترین ڕووناكبیری هاوچەرخی ئەمڕۆ لەبیركردنەوە راوەستا. تەنها بۆ ماوەی دوو دەقیقە بەجێهێڵرا بوو، كاتێك چووینە ژوورەوە بینیمان لەسەر كورسییەكەی بەهێمنی خەوێكی قووڵی یەكجاری لێكەوتووە.

مەرگی ئەم پیاوە بۆ پرۆلیتاریای خەباتگێڕ لەئەوروپاو ئەمریكادا، بۆ زانستی مێژوو، خەسارەتێكی كەم وێنەیە، هەر بەم زووانە ئەو بۆشاییە دەردەكەوێ كە ئەم بلیمەتە لەدوای خۆی بەجێی دەهێڵێ.

هەر وەكو چۆن داروین یاسای گەشەكردنی جیهانی ئۆرگانیكی دۆزییەوە، ئاواش ماركس یاسای گەشەی مێژووی مرۆڤایەتی دۆزییەوە:

ئەو یاسایەی لەو واقعیەتە سادەیەوە دەست پێدەكا، كە تا ئەم دواییانەش بەئایدۆلۆژیا داپۆشرابوو، كە ئینسانەكان پێش هەموو شتێك دەبێ بخۆنو بخۆنەوە پۆشاكو شوێنی نیشتەجێبوونیان هەبێ پێش ئەوەی بتوانن بیر لەسیاسەتو زانستو هونەرو دینو ...تاد بكەنەوە؛ وە هەروەها بەرهەمهێنانی ڕاستەوخۆی بەروبوومە مادییەكانی ژیان لەهەر قۆناغێكی گەشەكردندا، لەمەیدانی ئابووریدا، بناغەیەكن كەدامو دەزگاكانی دەوڵەتو بیروبۆچوونە حقوقییەكان، هونەرو تەنانەت لێكدانەوە دینییەكانی كۆمەڵێكی دیاریكراو لەسەریان بنیات دەنرێ، وە پێویستە بەو شێوەیە لێك بدرێنەوە، نەك بەپێچەوانەوە وەكو تا ئێستا باو بووە.

بەلاَم ئەمە هەموو شتێك نییە. ماركس هەروەها یاسای تایبەت بە جووڵانەوەی شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری هاوچەرخو كۆمەڵی بۆرژوازی كە ئەو شێوە بەرهەمهێنانەی پێك هێناوە، دۆزییەوە. دوای دۆزینەوەی زێدەبایی لەم مەیدانەدا هەموو شتێك ڕوون بووە، لەكاتێكدا كە باسەكانی رابووردوو كە ئابووریناسە بۆرژواكانو ڕەخنەگرە سۆسیالیستەكانیش بلاویان كردبۆوە هەر لەتاریكیدا مابۆوە.

ئەم دوو دۆزینەوەیە بەسە بۆ ژیانی كەسێك، بەڵكو ئەو كەسە زۆر خۆش بەختە كە سەركەوتووبێو بتوانێت تەنها یەكێك لەم دووانەی دۆزیبێتەوە. بەلاَم ماركس لەهەر مەیدانێكدا كە لێكۆڵینەوەی تێداكرابێ دۆزینەوەی تایبەتی هەبووە_ تەنانەت لەمەیدانی ماتماتیكدا_ ئەو مەیدانانە گەلێك زۆرنو هیچ كات ئەو ڕووكەشانە گرنگی پێنەدەدانو نەدەچووە ناویانەوە.

ئاوابوو ئەم پیاوی زانستو زانست دۆستە. بەڵام ئەم سیفەتە تەنها سیفەتی سەرەکی ئەو نەبوو، لەڕوانگەی مارکسەوە زانست هێزێکی شۆڕشگێڕەو جوڵانەوەیەکی مێژووییانەی هەیە. هەرچەند ئەو لەگەڵ هەر دۆزینەوەیەکی نوێدا لەهەر زانستێکی نەزەریدا کە تەنانەت هەندێك جار نەدەکرا بەشێوەیەکی عەمەلی تاقیبکرێتەوە، دڵی پڕدەبوو لەخۆشی، بەڵام دڵخۆش بوونی زۆر جیاواز بوو کاتێك دۆزینەوە زانستییەکە بەشێوەیەکی خێرا کاریگەری شۆڕشگێڕانەی لەسەر پیشەسازیو لەسەر گەشەکردنی مێژوویی بەشێوەیەکی گشتی دادەنا، بۆ نمونە ئەو زۆر بەووردی گەشەی دۆزینەوەکانی لەبواری کارەبادا، وە هەروەها ئەم دواییانەش دۆزینەوەکانی مارسیل دوبرێی، چاودێری دەکرد.

مارکس پێش هەموو شتێك شۆڕشگێڕ بوو، بەشداریکردنی بەشێوەی جۆراوجۆر دژ بە کۆمەڵی سەرمایەداریو دامو دەزگاکانی دەوڵەت کەپێکیهێنابوو، بەشداری لەمەسەلەی ڕزگاری پرۆلیتاریای هاوچەرخدا کە ئەو **خودی خۆی** یەکەم کەس بوو هەوڵی دا جێگەو شوێنی تایبەتیو داخوازییەکانیو هەلومەرجی ڕزگاربوونی خۆی بناسێ، ... ئەمە بەفعلی پەیامی ئەوبوو لەژیاندا.

ئەو لەخەبات کردندا زۆر شێلگیر بوو، بەحەماسو ڕاوەستاویو سەرکەوتنێکی واوە تێدەکۆشاو خەباتی دەکرد کەم کەس هەبوو وەکو ئەو بێ.

"ڕۆژنامەی رینان" ی یەکەم(Rheinische zeitung) لەساڵی ١٨٤٢داو "فۆرفارتس"ی (vorwosts) پاریسی لە ساڵی ١٨٤٤و "ساڵانەی ئەڵمانی _ بەلجیکی" ((Deutsche-Brusseler- zeitung لەساڵی ١٨٤٧و "رۆژنامەی رینانی نوێ" (Neu Rheinishe Zeitung لە ١٨٤٨و ١٨٤٩داو نیۆرك دەیلی تریبیۆن(newyork daily tribune) ١٨٥٢-١٨٦١،[٢*] و زۆر نامیلکەی خەباتکارانەی تر، کارکردن لەرێکخراوەکانی پاریسو برۆکسلو لەندەن، تادەگات بەبنیات نانی ئەنتەرناسیونالی یەکەم، ئەمانە هەمووی کارێکن کە هەرکەس کردبێتی حەقێتی شانازی پێوەبکا، تەنانەت ئەگەر هیچ کارێکی تری نەکردبێ.

لەبەرئەوە مارکس ئەو پیاوەبوو کە هیچ کەس وەك ئەو دوژمنی نەبوو، کەس وەك ئەو تۆمەتو درۆی بۆ هەڵنەبەسترا. حکومەتەکان، هەم ئیستبدادیەکانو هەم کۆماری یەکان، نەفیان کردو دووریان خستەوە .. بۆرژواکان — هەم خۆپارێزەکانیانو هەم دیموکراتە توندڕەوەکانیان ـ لەنێو خۆیاندا پێشبڕکێیان بوو تا نەفرەتی لێبکەنو شتی هەڵبەستراوی بەسەردا ببارێنن.

بەڵام ئەو هەموو ئەوانەی لەسەر رێگای خۆی وەکو لابردنی تەناڤی جاڵجاڵۆکە پاککردەوەو تەنها لەکاتی زۆر پێویستدا نەبێ وەڵامی نەدایەوە. بۆیە بەرێزەوە مرد، بەخۆشەویستییەوە گیانی لەدەستدا، بە ملیۆنەها لەهاوڕێ شۆڕشگێڕەکانی لەفکرو لەخەباتداو لەهەموو ئەوروپاو ئەمریکادا، لەکانە خەڵووزەکانی سیبریاوە تا کالیفۆرنیا بۆی دەگرین، دەتوانم بەجورئەتەوە بڵێم؛ ئەو لەژیانیدا دوژمنی زۆری هەبوو بەڵام تەواو جێگەی گومانە کە لانی کەم یەك کەس دوژمنی شەخصی ئەو بووبێ.

ناوی ئەوو کاری ئەو لەسەدەکان تێپەڕدەبێ!

پەراوێزەکان:

١ـ ئەنگلس ئەم ووتارەی لەگۆڕستانی هایگیت بەزمانی ئینگلیزی لەسەرمەزاری مارکس خوێندەوەو بۆ یەکەمجاریش بەزمانی ئەڵمانی لەرۆژنامەی سۆسیال _ دیموکراتدا ژمارە ١٣ لە٢٢ی مارسی هەمان ساڵدا واتە لە١٨٨٣ دا بڵاوکرایەوە.

٢/ * "ڕۆژنامەی رینان" ی یەکەم (Rheinische zeitung): رۆژنامەی رینان بۆکاروباری سیاسیو بازرگانیو پیشەسازی" رۆژنامەیەکی ڕۆژانەبوو، لەکانوونی دووەمی١٨٤٢ تا ٣١ی ئازاری ١٨٤٣ی خایاند، لەنیسانی ١٨٤٢دا مارکس لەو رۆژنامەیەدا کاریکردووەو لەتشرینی یەکەمی ئەو ساڵەدا بووە بەسەرنوسەرەکەی.

* "بۆپێشەوە: فۆرفارتس"(vorwosts): رۆژنامەیەکی ئەڵمانی بوو، لەپاریس لەکانوونی دووەمەوە تا کانوونی یەکەمی ١٨٤٤ دووجار لەهەفتەیەکدا دەردەچوو، مارکس و ئەنگلس لەدەرچوونیدا هاوکاری‌بوون‌و سپانسۆری بوون.

* رۆژنامەی ئەڵمانی - برۆکسلی Deutsche-Brusseler- zeitung): لەبرۆکسل لەلایەن ئەڵمانی‌یەکانی نیشتەجێی ئەو شارەوە دامەزرا. لەکانوونی دووەمی ١٨٤٧ تا ١٨٤٨ ی خایاند لەسەرەتای ئەیلولی (١٨٤٧)ەوە مارکس‌و ئەنگلس هاوکاری ڕاستەوخۆی ئەم رۆژنامەیەیان کردو بەکردەوە بوو بە زمانحاڵی(کۆمەڵەی کۆمۆنیستەکان)..

*/((رۆژنامەی رینانی نوێ)) زمان حاڵی دیموکراسی((NEW RHEINISCHE, ZETUNG ORGAN DER DEMOCRATIE)) ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەبوو لەیەکی حوزەیرانی ١٨٤٨، بەسەرنوسەری مارکس، تا ١٩ی ئایاری ١٨٤٩ی خایاند.

* رۆژنامەی نیۆرک دەیلی تریبیۆن (NEWYORK DAILY TRIBUNE) رۆژنامەیەکی بۆرژوازی‌و پێشکەوتنخوازبوو لەساڵی ١٨٤١ تا ساڵی ١٩٢٤ لەنیۆرک دەرچووە، لەئابی (١٨٥١)ەوە تا (١٨٦٢) مارکس‌و ئەنگلس هاوکاری ڕاستەوخۆی ئەم رۆژنامەیەیان کردووە.